

XVIII. YÜZYIL OSMANLI TOPRAKLARINDAKİ KAZAKLARIN (AĞNAD, POTKALI) SOSYAL YAŞANTILARI VE STATÜLERİ

SOCIAL LIFE AND STATUS OF THE COSSACKS (AGNAD, POTKALI) ON THE OTTOMAN TERRITORIES IN THE XVIIIITH CENTURY

Dr. Vedat KANAT

vedatkanat@hotmail.com, Adana/Türkiye

ÖZET

Doğu Avrupa coğrafyasının önemli halklarından biri olan Kazaklar, kendilerine has yaşam tarzlarıyla oldukça dikkat çeken bir topluluk olmuştur. Şüphesiz bu özelliğini, kitlesel isyancı yapısına ve kendi içindeki örgütlülüğüne borçludurlar. XVIII. yüzyılın başlarında Don ve Dinyeper bölgesindeki Kazaklar, egemenliği altında yaşadıkları Rusya'ya karşı direnç göstermişlerdir. Osmanlı Devleti de bölgedeki çıkarları doğrultusunda, daha önce çatışmış olduğu Kazakları Rusya karşısında desteklemeye başlamıştır. Poltova Savaşı ve Bulavin İsyanı sonrasında Ruslardan kaçan Kazaklara sınırlarını açarak onları korumaya çalışmıştır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin, Ağnad ve Potkali adını verdiği Kazakları himaye ederek Tuna Nehri kıyısındaki yerlere iskan ettiği görülmüştür. Savaşçı olan Kazaklar orduda istihdam edilmiş, geri kalanlar ise yerleştirildikleri yerlerde geleneksel yaşantılarına devam etmiştir. Osmanlı Devleti, bu süreçte söz konusu Kazaklara gereken her türlü desteği sağlamış ve bunları diğer tebaasından farklı tutmayarak himaye etmiştir. Böylelikle Kazaklar, Osmanlı'nın sosyal hayatına dâhil edilerek, devletin tebaa şemsiyesi altında yaşayagelmişlerdir.

Çalışmamız, XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelip yerleşen ve tebaa haline gelen Ağnad ve Potkali Kazaklarını konu almıştır. Bu kapsamda Kazakların himaye edilmesi boyutunun, gelişen olaylar neticesinde iskan sürecine nasıl dönüştüğü incelenmiştir. Gerek Ağnad ve gerek Potkali Kazaklarının Osmanlı topraklarında hangi statüde buldukları, nasıl tanımlandıkları tartışılmış; iskân edildikleri yerlerde yerel halkla ve birbirleriyle olan ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kazaklar, Tuna, İskân, Himaye.

ABSTRACT

The Cossacks, one of the important peoples of Eastern Europe, were a remarkable community with their unique lifestyles. Undoubtedly, they owed this feature to the mass rebel structure and their organization. At the beginning of the XVIIIth century, the Cossacks on the Don and Dnieper region showed resistance against Russia which they lived under his sovereignty. Depending on his interests of the region, the Ottoman Empire started to support the Cossacks, who had been conflicted before, against Russia. After the Battle of Poltova and Bulavin Rebellion, by opening his borders he tried to protect the Cossacks escaping from Russia.

In the second half of the XVIIIth century, it was seen that the Ottoman Empire settled the Cossacks which he named as Agnad and Potkali, on the banks of the Danube by patronizing them. The Cossacks, who were warriors, were employed in the army, while the rest continued their traditional life in the places they were placed. In this process, the Ottoman Empire provided all kinds of support to the Cossacks and protected them by not keeping them different from other subjects. Thus, the Cossacks were included in the social life of the Ottoman Empire and lived as subjects of the state.

The topic of this study is on Agnad and Potkali Cossacks who were settled on the Ottoman territories and became the subjects. In this context, it has been studied how the protecting process of the Cossacks changed into the settlement process as a result of the events. It has been tried to discuss the status and definition of both Agnad and Potkali Cossacks on the Ottoman territories, and tried to determine their relations with local people and each other in the places they settled.

Keywords: Ottoman Empire, Cossacks, Danube, Settlement, Protection.

1. GİRİŞ

Çalışmanın öznesi konumundaki Kazaklar, XV. yüzyıl dolaylarında bugünkü Ukrayna ve Güney Rusya sınırlarında bulunan Don ve Dinyeper kıyılarında görülmeye başlayan bir halktır. Kozak, Kosak, Cossack ve Kossak şeklinde de adlandırılan Kazak sözcüğü; eski Türkçe'de maceracı, cesur ve özgür insan anlamına gelmektedir.¹ Özgürlüklerine oldukça düşkün olan bu savaşçı insanlar,

¹ Kazaklık terimi öncelikli olarak Türk Tatar kültürüne bağlı Müslümanlar için kullanılmıştır. Altınordu, Kırım ve Astarhan Hanlarının otoritelerini tanımayıp, geniş step bölgelerine yerleşmiş disiplinden uzak insanlara bu isim verilmişti. Sonrasında bu isim Rusya ile Litvanya-Lehistan'daki devlet

geçimlerini avcılık, balıkçılık ve yağmacılıkla kazanmışlardır. Özellikle, kendi coğrafyalarıyla etkileşim içerisinde olan Rusya, Lehistan ve Osmanlı Devleti'ne karşı düzenledikleri yağmalar ve saldırılar, Kazakları usta ve deneyimli savaşçılar haline getirmiştir. Özellikle XVII. yüzyılın başlarında Avrupa sınırlarının korunmasında önemli bir güç haline gelen Kazaklar, Ortodoks inancına sahiptirler.

Don ve Dinyeper (Özi) nehirlerinin boylarında ve bunlara bağlı olan kolların bataklıklarına yakın yerlerde yerleşmiş olan Kazaklar, Osmanlı tarihinde yerleştikleri yerlere göre adlandırılmışlardır. Bunların Don nehri tarafındakiler *Don* veya merkez şehirlerine bağlı olarak *Çerkesk Kazakları* denilmiştir. Ukrayna coğrafyasındaki Dinyeper (Özi) nehri tarafındakiler ise *Zaporog¹* veya *Şelale Kazakları* adıyla anılmışlardır. Özi Kazaklarının başlıca barınakları olan *Sich*, şelale yakınında bulunuyordu. Özi Kazakları, *Barabaş*, *Sarıkamış* ve *Potkalı Kazakları* olarak üç kısımdan oluşmuşlardır. Bunlardan Dinyeper ve Bug (Aksu) nehirleri arasında bulunan bölgedeki bataklığa Türkler *Sarısu* veya *Sarıkamış* dedikleri için buradaki Kazaklar, *Sarıkamış Kazakları* adını almışlardır. *Potkalı* ise o civardaki bir adanın adı olduğundan Özi Kazaklarının bir kısmı da bu ismi almışlardır. (Uzunçarşılı, 1995: 111).

Osmanlı Devleti'nin genel olarak Kazaklarla ilişkileri, Lehistan ya da Rusya üzerinden oluşmuştur. Kazaklar bu devletlerin güdümünde Osmanlı topraklarına XVI. yüzyıldan itibaren akınlar düzenlemişlerdir. Hatta Kanuni döneminde, Kazakların şayka adını verdikleri küçük gemiler Karadeniz'de dolaşmaya başlamış zaman zaman Osmanlı filolarıyla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu şekilde, Osmanlı Devleti'nin Kazaklarla münasebetleri dolaylı da olsa başlamış bulunmaktaydı. (İlgürel, 1996: 156).

XVII. yüzyılın başlarında "Hatman" denilen liderlerinin etrafında teşkilatlanmaya başlayan Ukrayna Kazakları, şaykalarıyla Osmanlı Devleti'nin ve Kırım'ın sahillerini taciz etmeye başlamışlardır. (İlgürel, 1996: 161). Özellikle Osmanlı Devleti'ne karşı düzenledikleri yağmalar, tarihte çok ses getirmiştir. Şayka² adını verdikleri, güçlü manevra kabiliyetine sahip olan küçük teknelerle XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı kıyı kentlerine birden fazla saldırı gerçekleştirmişlerdir (Akkerman 1601, 1606; Kili 1602, 1606; Tuna berzahı 1609, 1613; Kefe 1614; Trabzon 1614, Sinop 1614, İstanbul, 1615, 1620, 1624). Osmanlı Devleti bu saldırıları karşılıksız bırakmamış, Kazaklar üzerine sık sık seferler düzenlemiştir. (İnalçık, 2008: 60-61). 1669 yılına kadar iki unsur arasındaki sert çatışmalar, yerini Osmanlı Devleti'nin Kazakları himayesine bırakmıştır. Bu himaye, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyada Lehistan'la çatışmasını da gündeme getirmiştir. (Doğru, 2006: 17-18; İnbaşı, 2007: 631). Çatışma sonraları imzalanan antlaşmalarda Kazaklar lehine kararlar alınıp uygulanmıştır. Bu yüzyıl sonunda Karlofça Antlaşması'yla Kazakların yaşadığı topraklar Lehistan'a bırakılmışsa da Osmanlı Devleti, bu topluluğa uyguladığı koruma politikası aynen devam etmiştir. Öyle ki, topraklarını Kazak göçlerine açmış ve iskânlarına elverişli ortam hazırlamıştır. Osmanlı Devleti, Ukrayna coğrafyasından gelen bu Kazaklara, "Potkalı Kazaklar" demiştir. Dönemin arşiv belgelerinde de bu isimle anılmışlardır. Bu yüzden çalışmamızda Ukrayna Kazaklarını ifade eden "Potkalı Kazaklar" tabiri kullanılmıştır.

Don bölgesinde yaşayan Don Kazaklarının Osmanlı Devleti ile ilişkileri ise Rusya üzerinden gerçekleşmiştir. Zira bunlar Rusya'nın kontrolünde bulunmaktaydı. Hatta çeşitli kaynaklarda Rus Kazakları da denilen bu halk Osmanlı literatüründe Don veya "Ten Kazağı" olarak adlandırılmıştır. Don etrafında örgütlenen bu Kazaklar, güç kazanmaya başlayarak topraklarını Osmanlı Devleti'ne

düzenine karşı gelip geniş step bölgelerine yerleşenler için de kullanılmıştır. Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus ilişkileri", *Türk Rus ilişkilerinde 500. Yıl (1491-1992)*, (Ankara 12-14 Aralık 1992), Ankara 1999, s. 31-32.; Bu kelimenin daha geniş anlamı için bkz. Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 59-76.

¹ Bu kelime, Rusça'dan türetilmiş olup "Za" isim ekiyle "porog" isminin birleşmesiyle meydana gelmiştir. "Za" eki "öte" anlamında olup, Kazakların Ukraynalılara göre şelale (porog) ötesinde bulunmalarına bağlı olarak türetilmiş bir bölge adıdır. Öztürk, a.g.e., s. 220.

² Kazakların "şayka" diye adlandırdıkları (*czajka*; Rusça "martı" anlamına gelmektedir.) tekneler, derin bir omurgaya sahip olmadıklarından, güçlü manevra kabiliyetine sahiptirler. Kürek gücüyle yol alırlar. Güvertelerini çevreleyen, gemiyi dalgalardan ve mürettebatı silah atışlarından koruyan yüksek kemerleri vardır. 20x4 metre boyutlarında ve yaklaşık 50 kişiliktir. Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", (Çev. Kemal Beydilli), *İlmi Araştırmalar*, 6, İstanbul, 1998, s. 304.

ve Kırım Hanlığı'na karşı savunmuşlardır. Azak bölgesi için verilen mücadele Kazak tarihinde önemli bir sayfa açmıştır. Güneyde Müslüman Tatarlar ve kuzeyde Grek-Ortodoks Moskova arasında kalan Kazaklar, kuzey-güney yönlü ticaret kervanlarını soyarak kısa süreli çatışmalarla mücadele ruhunu benimsemiş savaşçılar haline gelmişlerdir. (Durant, 1957: 655).

1637 yılında Don Kazakları, Azak Denizi'ne açılmalarını engelleyen Osmanlı hâkimiyetindeki Azak Kalesi'ni kuşatmışlardır. Osmanlı Devleti kaleyi tekrar almak için bölgeye ordu göndermiş ancak bunlar Kazaklar tarafından geri püskürtülmüştür. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Moskova'nın Azak'a ordu göndermesini isteyerek buranın sorumluluğunu üstlenmesini istemiştir. Moskova Meclisi, Osmanlı Devleti ile ilişkilerin gerilmesini istememiş bu sebeple Kazakların kaleyi tekrar teslim etmelerini sağlamıştır. (Vernadsky, 2009: 163-164).

Son iki yüzyıldır Don Kazakları, Moskova'ya karşı direnerek bağımsız konumlarını korumaya çalışmışlardır. Ancak XVII. yüzyılın sonuna doğru gerçekleşen Stenka Razin Ayaklanması başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1671 yılında Don Kazakları, Moskova çarının egemenliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Rusya hâkimiyeti altında Don bölgesinde kalmaya devam eden Kazaklar, Rus ordusunda yer almalarına karşılık bölgede yaşamalarına izin verilmiştir. (Pugachyova, 2006: 31).

Rusya'da çarlık tahtını devralan I. Petro, yönetime geldiği günden itibaren gerçekleştirmeye çalıştığı reformlar, halk üzerinde baskı meydana getirmiştir. Gerçekleştirilen baskılar karşısında özellikle Don bölgesinde bir Kazak muhalefeti yükselmeye başlamıştır. Don Kazakları, 1707 yılında Kondrati Afanasievich Bulavin önderliğinde ayaklanarak Rusya ile mücadele etmeye karar vermişlerdir. Verilen uzun mücadeleler sonrasında isyan bastırılmış ve Kazak lideri Bulavin öldürülmüştür (1708). Onun yerine geçen yardımcısı Ignat Nekrasov, bastırılan isyanı her ne kadar yeniden canlandırmaya çalışmışsa da başarılı olamamış ve ona tabi olan Kazaklarla, Kuban topraklarındaki Osmanlı ordusuna sığınmıştır. Osmanlı Devleti, Rusya'nın Azak Denizi'ne ve Kuban steplerine çıkma tehlikesine karşı Nekrasov'a bağlı Kazakları, buraya yerleştirerek kendi çıkarlarını korumaya çalışmıştır. (Davies, 2011: 90; Avrich, 2008: 170). Bu aşamadan sonra söz konusu Kazaklara Osmanlı tarih literatüründe, başlarındaki atamanları nedeniyle *İnad*, *Agnat* ve *Ağnad* adı verilmiş olup çalışmamızda Ağnad ismi tercih edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Kazaklarla olan ilişkileri, ana hatlarıyla yukarıda ifade edildiği gibidir. Çalışmamızda, XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunmaları açısından Don ve Ukrayna (Dinyeper) Kazakları olmak üzere iki Kazak grubu incelenmiştir.¹ Bunlar Ağnad ve Potkalı Kazakları olarak ifade edilmiştir. Bu Kazakların, Osmanlı Devleti ile ilişkileri bağlamında; siyasal statüleri tespit edilmeye çalışılarak sosyal yaşantıları mercek altına alınmıştır.

2. KAZAKLARIN OSMANLI TOPRAKLARINDAKİ İSKÂNİ

Rusya'da Bulavin İsyanı'ndan sonra Don Kazaklarının atamanı seçilen Ignat Nekrasov, Rus güçleri karşısında büyük bir yenilgiye uğramış; yenilgi sonrasında kendisine tabi Kazaklarla birlikte Kuban şehrine kaçarak buradaki Osmanlı ordusuna sığınmıştır (1709). Rus Çarı I. Petro, her ne kadar Nekrasov ve adamlarının teslim edilmesini istemişse de tahtta bulunan III. Ahmed, bu talepleri reddetmiştir. Çar, farklı bir politikayla bunların ülkelerine geri dönmeleri için defalarca af çıkarmışsa da çok azı geri dönmüştür. Zira geçmişte yaşadıkları acılar ve sıkıntılar daha çok tazeydi ve bu yüzden Petro ve yönetimine güvenmiyorlardı. (Somuncuoğlu, 2004: 54-55).

Ataman Nekrasov ve yanındaki Kazaklar, Osmanlı'nın himayesi altında Osmanlı'nın bu bölgeden çekilmesine kadar Kuban bölgesinde kalmışlardır. Burada buldukları süre boyunca da Rusya'ya karşı saldırılar düzenleyerek, gücünü kırmaya çalışmışlardır. (Davies, 2011: 90). Özellikle 1737 yılında Kuban bölgesinden ayrıldıkları süreç öncesinde Nekrasov ve yanındaki Kazaklar, 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yer alarak önemli katkılar sunmuşlardır. Ancak savaşın Rusya lehine

¹ Bu Kazakların kim olduklarıyla ve Osmanlı topraklarındaki faaliyetleriyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Vedat KANAT, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Topraklarında Kazaklar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2017.

gelişmesi sonucu Ataman Ignat Nekrasov, Osmanlı topraklarına sığınma kararı almış ve bu kararını “krug” denilen Kazak meclisine sunmuştur. Meclisin de bu kararı onaylamasının ardından, bu talep Osmanlı Devleti’ne bildirilmiştir. Osmanlı Devleti, büyük yararlılıklar gösteren bu halka, topraklarında yer vermeyi politikasına uygun bulmuş ve yerleşmeleri için ilk etapta Tuna havzasındaki kasabaları tahsis etmiştir. (BOA. C. DH. 111 / 5549; MAD. d. 10222, s. 8). Bu aşamadan sonra Nekrasov’a tabi Kazaklar aileleriyle birlikte, 1737 yılı içerisinde aşama aşama Osmanlı topraklarına gelip yerleşmeye başlamışlardır. (Davies, 2011: 91).¹ Bu Kazakların bahsi geçen bölgede yoğun olarak iskan edildiği yerler Kili, Tulca ve İsmail gibi kentlerdir. (BOA. AE. SABH. I. 361 / 25175; C. ML. 76 / 3490; C. ML. 619 / 25513; C. DH. 278 / 13852). Bunun yanı sıra yine bu bölgede Babadağı, Beştepe ve Donaviçe’de de iskan edildikleri tespit edilmiştir. Sözü geçen kentler ve kasabalar Tuna kıyısındaki yerleşim birimleridir. Dolayısıyla eskiden beri hayatlarında denizin ve suyun önemli bir yeri olan Kazakların, nehir ve deniz kenarlarından uzaklaşmadığı söylenebilir. Hatta Tuna Nehri’nin Karadeniz’e döküldüğü bölgede oluşan boğazlarda dahi yoğun bir şekilde iskân edilmişlerdir. Bu boğazların en önemlileri Portice Boğazı, Sünne Boğazı ve Hızırilyas Boğazı’dır. (BOA. MAD.d. 10222, s. 8; AE. SSLM. III. 226 / 13230; C. ML. 656 / 26838; C. DH. 252 / 12577; C. DH. 111 / 5549; C. DH. 278 / 13852; C. HR. 78 / 3855; AE. SABH. I. 361 / 25175).

Potkalı Kazaklarının Osmanlı topraklarına gelişi de yine benzer bir durumda Rusya’nın etkinliğiyle gerçekleşmiştir. Bu süreci daha iyi kavramak için Doğu Avrupa coğrafyasının tarihsel arka planına bakmak yararlı olacaktır. XVIII. yüzyılın başında Potkalı Kazakların hatmanı bulunan Ivan Mazepa, İsveç’in yanında yer alarak tüm bağlarını kopardığı Rusya’ya karşı savaşılmaya başlamıştır. Ancak Rusya karşısında Poltova Savaşı’nda (1709) yenilmelerinin ardından İsveç Kralı XII. Karl ve Hatman Mazepa sağ kalan adamlarıyla birlikte Osmanlı Devleti’nin Özi’deki topraklarına sığınmışlardır. Osmanlı Devleti, topraklarına sığınan bu askerleri himaye ederek buralarda rahat barınabilecekleri koşullar oluşturmuştur. Mazepa ve yanındaki Kazaklar, Osmanlı topraklarında kalarak burada yaşamlarını devam etmişlerdir. Ancak 1734 yılında Kazaklar, Rusya ile irtibata geçerek Lubni Antlaşması’yla tekrar eski topraklarında Rus egemenliğine kabul edilmişlerdir. (Serczyk, 1984: 818). Bunlar, Osmanlı topraklarında kalıcı olmadıkları için çalışmamızdaki iskan edilen Kazaklar kapsamının dışında değerlendirilmişlerdir.

Bu yüzyılın ikinci yarısına gelecek olursak, Çar I. Petro’nun başarılı ardıllarından biri olan II. Katerina, 1762 yılında tahta çıkar çıkmaz devletini askeri ve ekonomik yönden güçlendirmeye ve yeni topraklar elde ederek yayılmaya çalışmıştır. Bu amaçla bir taraftan Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye çalışmış, diğer taraftan da Lehistan’ın iç işlerine karışarak bu devleti kendi nüfuzuna almak istemiştir. Leh Kralı III. August’un ölmesinin ardından, ülkede kral seçimi yeniden gündeme gelmiş ve Doğu Avrupa siyasetinde önemli bir süreç başlamıştır. (Baykal, 1940/41: 149). Lehistan’da egemenlik kurmak isteyen Rus Çariçesi II. Katerina, Lehistan’a asker sokarak kendi adayını Stanislaw August Poniatowski’yi kral seçtirmiştir. Yeni kral, ülkeyi içinde bulunduğu kargaşadan ve kaostan kurtarabilecek bir kişi değildi. Bu yüzden onun kral seçilmesiyle ülkedeki çatışmalar daha da artmıştır. Durum böyle olunca Lehistan’da Rus karşıtı hareketlerin doğması kaçınılmaz olmuş ve yer yer “Konfederacja”lar oluşmaya başlamıştır. (Kurat, 1993: 287). Bunların en büyüğü ve en önemlisi Podolya’nın Bar şehrinde kurulan Bar Konfederasyonu’dur. Bu konfederasyon kurulduktan kısa bir süre sonra üyeleri tarafından Osmanlı Devleti’ne bir mektup yazılmış ve Rusya karşısındaki bağımsızlık mücadeleleri için destek istenmiştir. (Kurat, 1936: 313). Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Leh soylularının ve Fransa elçisinin de kışkırtmalarıyla Rusya’ya savaş kararı almıştır (1768). (Shaw, 1982: 336). Altı yıl süren yoğun çatışmaların ardından 21 Temmuz 1774 tarihinde iki taraf arasında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanarak savaşa son verilmiştir. Bu savaş sırasında Rusların önemli başarı sağladığı sıralarda içeride Don Kazaklarının

¹ Ağnad Kazaklarının Kuban bölgesinden, Osmanlı topraklarına geldiği, daha sonraki tarihli belgelerden tespit edilmiştir. XVIII. yüzyılın son çeyreğine ait olan söz konusu belgelerde, Ağnad Kazaklarının 1730’lu yıllarda Osmanlı Devleti’nin Tuna havzasındaki şehirlerde iskan etmeye başladıkları bilgisi verilmiştir. BOA. C. DH. 252 / 12577; C. DH. 278 / 13852; C. DH. 111 / 5549; C. HR. 78 / 3855; C. ML. 619 / 25513; C. ML. 76 / 3490; C. ML. 656 / 26838; AE. SSLM. III. 226 / 13230.

isyanı ve bu isyan nedeniyle yaşanan mali sorunlar, II. Katerina yönetimini sıkıntıya sokmuş ve onlar da barış talep etmek zorunda kalmışlardır. (Mantran, 2007: 318).

Bu durum, II. Katerina'ya ağır bir ders vermiş olmalı ki çariçe, Ukrayna Kazaklarına karşı da yeni girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Kontrol altında bulunmalarına rağmen, bağımsızlıklarından ve inançlarından vazgeçmeyen Kazakların bu tür isyan hareketleriyle hep var olacaklarını ve kendi politikalarına engel teşkil edeceklerini düşünmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile savaşmış olan Rus ordusu, 4 Haziran 1775 tarihinde memleketine dönüş yolunda, II. Katerina'nın talimatıyla aniden Ukrayna Kazaklarının karargâhı olan Zaporog¹ Sich'ine saldırmış ve burayı yerle bir etmiştir.

Sich'in yıkılmasından sonra buradaki bazı Kazaklar Rus ordusunda yer almaya zorlanmış, bazıları çiftçi olarak kalmıştır. (Jakowenko, 2000: 365; Serczyk, 1979: 197; King, 2008: 184). Geri kalanları ise Osmanlı topraklarına sığınmaya başlamışlardır. Sığınanların sayısının artmasının ardından Osmanlı Devleti bu Kazakları, geleneksel yaşamlarına uygun olacağını düşündüğü Özi bölgesindeki nehir ve göllerin kenarlarına yerleştirmiştir. (BOA. A. DVNS. MHM. 175, s. 266, h. 759). Ancak bu durumdan rahatsızlık duyan Rusya, 1779 yılında Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu Aynalıkavak Anlaşması'na bu rahatsızlığını giderecek bir madde eklemiştir.² Bu madde gereğince Potkalı Kazakları, ya eskiden tabi oldukları Rusya topraklarına dönerek suçlarından beraat edileceklerdir ya da Rus sınırına yakın buldukları Özi bölgesinden kaldırılıp Tuna'nın karşı kıyısına yerleştirileceklerdir. Bu durumun kendilerine iletilmesinin ardından Potkalı Kazakları, Tuna'nın karşı kıyısına Osmanlı topraklarında iskân edilmelerini kabul etmişlerdir. (BOA. C. ML. 147 / 6229; AE. SABH. I. 17 / 1517). Bu kararın ardından Ağnad Kazakları gibi, Potkalı Kazakları da Tuna boyundaki kentlere iskân edilmeye başlamışlardır. Ancak Ağnad Kazakları Tuna'nın Karadeniz ağzındaki yerlere yerleştirilirken; Potkalı Kazakları daha gerilerdeki Tuna kıyılarına yerleştirilmişlerdir (Bkz. EK.1-Harita). Bu bölgedeki Silistre, Hırsova, Rusçuk, Zıştovi ve Maçin gibi kentler Potkalı Kazaklarının yerleştirildiği başlıca yerlerdir. (BOA. C. HR. 30 / 1460; C. DH. 283 / 14119; C. DH. 150 / 7500; C. DH. 325 / 16249).³

3. TOPLUMSAL YAŞAM İÇERİSİNDE KAZAKLAR

XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarında iskân edilmiş olan Kazakların devletle olan ilişkileri, toplum içerisindeki statülerini belirlemiştir. Devletin bu halka bakış açısı, onların bu toplumda varoluş nedenlerine bir izah kazandırmıştır. Asker ya da güvenlik birimi olarak değerlendirilen Kazaklara atfedilen önem de bununla orantılıdır. Tuna boyundaki kentlere yerleştirilen Ağnad ve Potkalı Kazaklarının orduda asker olarak görev almaları, kuşkusuz devletin savaşma gücüne katkı sunmuştur. Bu yüzden Osmanlı Devleti, bunları topraklarında iskân edip korumuş; sosyal yapı içerisinde kendilerine özgü gelenekleri ve yaşam tarzlarıyla yer almalarını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, gerek Potkalı Kazaklarının ve gerek Ağnad Kazaklarının inançsal dünyalarına hiç bir müdahalede bulunmamış, aksine inançlarını serbestçe yaşayacak koşullara sahip yerlerde iskân etmiştir. Daha önce, Kazakların iskân edilmiş olduğu Tuna boyundaki yerleşim birimlerinde yaşayan gayrimüslim nüfusun genel olarak Ortodoks olduğu ifade edilmişti. (BOA. C. ADL. 28 / 1657). Kazakların iskânı için bu yerlerin seçilmesine, bilinçli olarak karar verilmiş ve bu durum, buradaki yerli halkla inanç boyutunda bir çatışmayı da asgari düzeye düşürmüştür. Osmanlı topraklarında

¹ "Zaporog", Lehçe ve Rusça ötesinde anlamına gelen "za" ve şelale anlamına gelen "porog" kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Dinyeper Nehri'nin aşağısındaki şelalelerin ötesini, kendilerine mesken edinen hür Kazaklar, burada bir karargâh (Sich, Seç, Seca) inşa ederek etrafına yerleşmişlerdir. Yaşadıkları bu coğrafya nedeniyle kendilerine Zaporog Kazakları denilmiştir. Öztürk, a.g.e., s. 48; Ukrayna Kazaklarının tarihsel süreç içerisinde özellikle Osmanlı tarihi literatüründe; Barabaş, Sarıkamış, Potkalı gibi farklı isimlerle anıldıkları görülmüştür. Bu gruplandırmalar da yine coğrafi bölge isimlerine ya da "Hatman" denilen Kazak liderlerinin isimlerine göre yapılmıştır. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 111.

² Söz konusu madde, anlaşmanın 5. maddesinin 3. hükmünde yer almıştır. Bu maddenin orijinali için bkz. *Muâhedât Mecmuâsı*, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 280.

³ Ahmed Vasıf Efendi'nin eserinde verdiği bilgiler de Potkalı Kazaklarının, koşullar gereğince Tuna'nın gerisindeki yerlere yerleştirildiğini göstermektedir. Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsin'ül-Asâr ve Hakâik'l-Ahbâr*, (Yay. Haz. Mücteba İlgürel), TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 388; Ayrıca yüksek lisans tezi olarak çalışılan R-8 Numaralı Rusçuk Kadı Sicili'ndeki 105 numaralı hüküm, Potkalı Kazaklarının sözkonusu bölgede iskanlarına ilişkin aynı bilgileri vermektedir. Emrullah Öztürk, *R-8 Numaralı Rusçuk Kadı Sicili: Trankripsiyon ve Tahlili (H. 1192-1193 / M. 1778-1779)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2014, s. 160-162.

yaşayan söz konusu Kazaklara inanç serbestiyetinin tanındığı açıkça görülmektedir. Öyle ki Potkalı Kazakları, ibadetlerini rahatça eda edebilmeleri için İstanbul Rum Patrik'inden resmi bir belge istemiş; devlet de patrikten aldığı mühürlü izin kâğıdını Potkalılara ulaştırarak ibadetlerini yerine getirmelerini sağlamıştır. (BOA. A. DVNS. MHM. 175, s. 266, h. 759). Tanınan aynı serbestiyetle, 1795 yılında da Ağnad Kazakları, Babadağı kazasının Donoc bölgesinde kendileri için bir kilise inşa etmiş ve ibadetlerini burada gerçekleştirmişlerdir. (BOA. HAT. 233 / 12997 C; HAT. 233 / 12997 D).¹ Ayinleri sırasında müdahalede bulunulmaması için onlar da Potkalı Kazakları gibi piskopos kaleminden izin almışlardır. (BOA. C. ML. 76 / 3490). Ancak ibadetlerini gerçekleştirdikleri kilisede çalınan çanlar, civarda bulunan halkı rahatsız etmiş; halk bu sorunu bölgenin yöneticilerine şikâyet etmiştir. Sorunu nasıl çözeceğini bilemeyen yöneticiler de bu konuyu merkeze bildirmişlerdir. (BOA. HAT. 233 / 12997 D; HAT. 233 / 12997 C).

Kazaklar, Osmanlı topraklarında yerleştirildikleri yerlere göre farklı etnik ve dini guruplarla yaşamak ve ilişkiler geliştirmek zorunda kalmışlardır. Genel olarak olumlu seyreden ilişkiler, zaman zaman bozulabiliyor ve Kazakların yaşamış olduğu yerlerdeki halkla veya yöneticilerle araları açılabilirdi. İskân edildikleri Tuna boyundan kalkarak Anadolu taraflarına geçen bir kısım Ağnad Kazakları, Trabzon sınırları dâhilindeki Çarşamba nehrinin kenarlarında ikamet etmeye karar vermişlerdir. İkametlerinden bir süre sonra buradaki faaliyetlerinden dolayı bölgedeki halkın, Ağnad Kazaklarından şikâyetçi olduğu tespit edilmiştir (29 Haziran 1783). Bölge halkı Ağnad Kazaklarının, zirai amaçlarla rastgele ahalinin ağaçlarını kestiğini ve tarlalarına zarar verdiğini iddia ederek; merkeze şikâyette bulunmuş ve bu yanlışların tekrarlanması durumunda Ağnad Kazaklarının buradan kaldırılarak eski yerlerine gönderilmelerini istemiştir. (BOA. C. DH. 258 / 12888). Bundan yaklaşık beş yıl sonra, Ağnad Kazaklarının seferlerde hizmetleri olacağı düşünülerek, Anadolu'da bulunanların hepsinin toplanarak eskiden iskan edildikleri Tuna boyuna geri gönderilmeleri kararı alınmıştır. (BOA. C. AS. 1210 / 54243).

Tuna boyunda yaşayan Potkalı Kazakları da benzer bir takım sorunlar yaşamışlardır. Ancak bunların halkla sorunu tespit edilmemiş, yaşanan sıkıntılar genellikle Potkalı Kazaklarıyla bunların bulunduğu bölgelerdeki yöneticiler ve devlet görevlileri arasında yaşanmıştır. Örneğin 8 Eylül 1782 tarihli bir belgeden, Tuna boyuna yerleştirilmiş olan Potkalı Kazaklarına yaşadıkları yerlerdeki zabıtların zulüm edildiği bilgisi elde edilmiştir. Belgeye göre, buradaki bazı zabıtlar, Potkalı Kazaklarını rahatsız edip, gereksiz yere tutuklamış ve hapse atmışlardır. Bu durumun merkez tarafından duyulmasının ardından; söz konusu bölgedeki sorumlu zabıtların sorgulanması ve Potkalı Kazaklarının benzer şekilde bir daha rahatsız edilmemeleri için gerekli dikkatin gösterilmesi emri verilmiştir. (BOA. C. DH. 325 / 16249).

Osmanlı sınırları içerisinde bulunan Kazakların, gerek bölgedeki halkla ve gerek merkezle iletişimde konuşma dili, önemli bir yer tutmuştur. Zira dil, sosyal ilişkilerin yanında, insan ihtiyaçlarını gidermede, talep etmede, konuşulanları ve kendisi ile ilgili verilen kararları anlamada etken bir rol oynamaktadır. Bu yüzden Kazakların özellikle halkla olan iletişimi, ilk zamanlar her ne kadar Türkçe olmasa da daha sonra buradaki ikametleri süresince Türkçe'yi öğrenmeye çalıştıkları varsayımında bulunulabiliriz. Bu süreçte Kazakların devlete yazdıkları dilekçeler ve talepler de kendi dillerinde yazılmış; ancak daha sonra tercümanlar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu duruma, Ağnad Kazaklarının 1765 yılında Rus dilinde yazmış oldukları dilekçe, örnek olarak gösterilebilir. (BOA. C. DH. 339 / 16942). Aynı şekilde Potkalı Kazaklarının da Osmanlı topraklarında iskân edilmeye başladıkları andan itibaren yanlarında tercüman buldukları ve bu tercüman aracılığıyla devletle iletişim sağladıkları tespit edilmiştir. (BOA. A. DFE.d. 358; A. DVN. MHM.d. 959).²

¹ Aynı Ağnad Kazakları, 1817 yılında Maçın Kalesi'ne yakın bir yerde başka bir kilise inşa etmişlerdir. BOA. C. DH. 13 / 636. 1861 yılında da bu defa Ağnad Kazaklarının rahibeleri için yine Babadağı'nın Kızılhisar köyünde bir kilisenin inşa edildiği tespit edilmiştir. BOA. İ. HR. 183 / 10166.

² Ayrıca kendi aralarından seçilen bu tercümanların maaş ve tayinatları, Osmanlı Devleti tarafından karşılandığı görülmüştür. BOA. C. AS. 1139 / 50587; C. AS. 1158 / 51531.

Kazakların, özellikle kendi aralarında yaşadıkları çatışma ve çekişme, Osmanlı topraklarındaki sosyal yaşantılarının önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Ukrayna (Zaporog) Kazaklarının devamı olan Potkalı Kazaklar ile Don Kazaklarının devamı olan Ağnad Kazaklarının, Osmanlı topraklarında yaşadıkları süre boyunca aralarında var olan çatışma, farklı kültürel ve coğrafi kökenlerden gelmelerinden kaynaklanmıştır. Potkalı ve Ağnad Kazaklarının, kendi coğrafyalarında yaşarken de zaman zaman birbirleriyle mücadele ettikleri görülmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti, sözü edilen Kazakların karşı karşıya gelmelerinden endişelendiği için, bunları iskân ederken bile farklı yerleri seçmiş ve çatışmalarına engel olmaya çalışmıştır. Ancak buna rağmen Potkalı ve Ağnad Kazakları aynı bölgede yaşamalarından dolayı birbirleriyle karşılaşmış ve aralarında bir takım sorunlar yaşanmıştır.

Aralarında fiili olarak çatışma meydana gelmediği görülen Potkalı ve Ağnad Kazakları, dolaylı olarak bir rekabet ya da çekişme denilebilecek bir mücadele içerisinde olmuşlardır. Osmanlı Devleti, bu Kazak gruplarının karşı karşıya gelmelerini istemediği için bir düzenleme yaparak bunların yerlerini değiştirmiştir. Silistre ve Rasvat arasında tahsis edilen yerlere nakledilen Potkalı Kazakları, yeni yerlerinde sıkıntı yaşamamak için geride bıraktıkları eşyaların ve malzemenin bedelini almak istemişlerdir. Bu doğrultuda da onların yerlerine gelecek olan Ağnad Kazakları, söz konusu eşyaların bedelini ödemeyi taahhüt etmiş; fakat daha sonra bu bedeli ödemedikleri ortaya çıkmıştır. Devlet de bedeli ödemedikleri sürece Ağnad Kazaklarının eski yerlerinde tutulmalarına karar vermiştir. (BOA. C. DH. 150 / 7500; AE. SSLM. III. 267 / 15439). Aralarındaki çekişmeler nedeniyle, XVIII. yüzyılın bitimiyle Potkalı ve Ağnad Kazaklarının yerleri değiştirilmişse de bu iki grup arasında var olagelen çatışma ve çekişme XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir. (BOA. C. HR. 57 / 2841; C. AS. 999 / 43676).

Osmanlı topraklarında iskân edilen Kazakların, daha önceden yaptıkları yağmacılık faaliyetlerine burada da rastlanmaktadır. Yağmacılık, her ne kadar geleneksel Kazak ekonomisinin önemli bir unsuru olsa da bu topraklarda sıkça görülmemiş olması; Osmanlı Devleti'nin Kazakların yağmaya başvuracak koşulları aza indirmiş olmasından kaynaklanmıştır. Bu koşullar, devletin maddi destek sağlamasıyla ve kendi üretim ekonomileri için uygun çevre hazırlamasıyla oluşturulmuştur. Ancak buna rağmen, Osmanlı topraklarında yaşayan kimi Kazakların, zaman zaman yağma yaptıkları ve bununla ilgili bir takım asayiş olaylarına karıştıkları tespit edilmiştir. Yapılan yağmalar, Osmanlı tebaası dışında genel olarak Rus tebaasına ya da tüccarına karşı gerçekleştirilmiş; bu bölgede karaya düşen Rus gemilerinin, Kazaklar tarafından yağmalandığı görülmüştür.¹ Bu olaylardan birinin anlatıldığı 3 Mart 1783 tarihli belgede, Rus tebaasından olan İstapan'ın Tuna ağzında karaya düşen gemisindeki malların o bölgede ikamet eden Kazaklar tarafından gasp edildiği belirtilmiştir. (BOA. C. HR. 120 / 5974). Yine iki yıl sonrasında Rus tüccarı Ivan ve Samoil'e ait ticaret gemisinin Tuna Boğazı'nda karaya oturduğu ve içindeki malların Kazaklar tarafından yağmalandığı ifade edilmiştir. (BOA. C. HR. 180 / 8986). Malları yağmalanan Rus tüccarı, bu olayı Kazakların yaptığını iddia etmişse de iddialarını ispat edemedikleri için herhangi bir yaptırım uygulatamamışlardır. (BOA. C. HR. 80 / 3966). Dolayısıyla Kazakları, işledikleri bir suç yüzünden yargılamak ve mahkeme süreciyle sonuçlanan bir kararı uygulamak oldukça güç olmuştur.

Rus tüccarının karaya düşen gemisindeki eşyayı gasp eden Kazakların mahkemece verilecek karara uymayacakları, daha mahkemenin öncesinde belirtilmiştir. Söz konusu Kazaklar, yöneltilen suçlamaya karşılık olarak "...bu toprağı padişâh-ı âlişân hazretleri bizlere verdi buraya çıkan mal bizlerindir Allah verdi biz aldık..." şeklinde savunma yapmışlardır. Yapılan hesap sonucunda gasp edilen malın değeri 9.628 kuruş tutmuştur; ancak olayı gerçekleştiren Kazaklar, kendilerine 5.000 kuruş verilmediği sürece malları teslim etmeyeceklerini belirtmişlerdir. (BOA. C. HR. 120 / 5974). Benzer bir gasp olayı da bu yüzyılın sonunda, zahire almaya giden bir gemide gerçekleşmiştir. Zahire almaya giden kafilé arasında asker olarak bulunan üç Kazak, gemide bulunan diğer beş askeri,

¹ Rus gemilerinin Kazaklar tarafından yağma edilmesi konusunda muhtelif örnekler bilgi için bkz. Miray Kıyartunç, *85/3 Numaralı Rusya Ahkam Defteri'nin Değerlendirme ve Transkripsiyonu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2013.

kaptanı, celebi ve yazıcıyı öldürerek ceplerinde bulunan 3.200 kuruşu gasp etmiş; daha sonra gemiyi تنها bir yerde batırarak kaçmışlardır. Bunun üzerine başlatılan arama sonucunda bulunamayan kaçak Kazakların aldıkları paraların, komutanlarından ya da kefillerinden tahsil edilmesi kararı verilmiştir. (BOA. C. ADL. 77 / 4645).

4. OSMANLI TOPRAKLARINDAKİ KAZAKLARIN STATÜLERİ: HİMAYE'DEN TABİİYET'E

Çalışmamızda cevap verilmesi gereken önemli sorulardan biri, Osmanlı topraklarında bulunan Kazakların, burada kaldıkları sürece nasıl bir statüde değerlendirildikleridir. Bunlar, Rusya ile olan mücadeleleri sonrasında sığınmacı olarak mı Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir; yoksa doğrudan Osmanlı tebaası olarak mı kabul edilmişlerdir? Osmanlı Devleti'nin Kazak halkıyla ilk olarak tanışması, çatışmalı bir süreçle başlamış olsa da XVIII. yüzyıla girildiğinde bu durum çalışmamızın konusunu oluşturan Kazak grupları açısından değişmiştir. Çünkü bu yüzyılın olayları, Osmanlı-Kazak ilişkilerini baştan sona etkilemiştir.

Bunlar ilk etapta Rus yönetimiyle girdikleri mücadele sonrasında Osmanlı topraklarına sığınmış ve sonrasında himaye edilerek koruma altına alınmışlardır. Daha sonra Rusya'ya karşı, Osmanlı Devleti ile işbirliğine giderek ittifak kurmuşlardır. Artık bunlarla olan çatışmalı süreç geride bırakılmış, bu yüzyılın dengelerine uygun politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Kazakların Rusya ile çatışmalarını hesaba katan Osmanlı Devleti, Rusya'nın yayılışı ve buna bağlı tehdidi ortadan kaldırmak için Kazaklardan yana tavır almıştır.

XVIII. yüzyılda ilk olarak Ukrayna Kazaklarıyla yolları kesişen Osmanlı Devleti, Poltova Savaşı sonrası kaçan Hatman Mazepa ve kendisine tabi olan Kazaklara, kapılarını açarak sığınmalarını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Potkalı adını verdiği bu Kazakların, Rusya tarafından iadeleri istenmişse de Osmanlı Devleti bunu reddetmiş ve bunları kendi topraklarında himaye etmeye başlamıştır. Bu durum Kazaklarla Rusya arasında 1734 yılında yapılan Lubni Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Söz konusu Ukrayna Kazakları, bu tarihe kadar Osmanlı himayesi altında yaşamışlardır. Aynı yıllarda Osmanlı Devleti ile yolları kesişen diğer bir Kazak grubu da Don Kazakları olmuştur. Bulavin İsyanı'ndan sonra Ataman Ignat Nekrasov, kendisine tabi olan Kazaklarla Kuban'daki Osmanlı ordusuna sığınmıştır (1709). Osmanlı Devleti'nin Ağnad Kazakları olarak adlandırdığı bu halk, 1736-1739 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar burada Osmanlı himayesinde yaşadıkdan sonra, bu tarihten itibaren Tuna deltasındaki kentlere iskân edilmiştir. Potkalı Kazaklarının konumuna gelecek olursak, II. Katerina'nın talimatıyla bunların, Sich denilen karargâhlarının yıkılması üzerine, buradan kaçan kimi Kazaklar, Osmanlı hâkimiyetindeki Özi bölgesine sığınmışlardır. Devlet, bu bölgede bunları koruyarak rahat yaşayacakları koşullar sağlamaya çalışmıştır.

Potkalı Kazaklarının Osmanlı sınırları dâhilindeki Özi bölgesinde bulunmalarından rahatsızlık duyan Rusya, Aynalıkavak Anlaşması'nda aldığı kararda; bu Kazakların istemeleri halinde affedilerek, eski topraklarına dönebileceklerini belirtmiştir. Aksi halde buldukları Özi bölgesinden kaldırılarak Tuna'nın karşı kıyısına yerleştirilmelerini istemiştir. Potkalı Kazakları, bu karar karşısında "*kendü rızâlarıyla devlet-i âliyye raiyyetini kabûl*" edip Tuna'nın karşı kıyısında iskân edilmeye rıza göstermişlerdir. (BOA. C. ML. 147 / 6229). Tuna boyundaki kentlere iskân edildikten sonra, Potkalı Kazaklarının "reaya" statüsüne geçtiğini görüyoruz. Hatta devlet, bunlara bir zarar gelmesini istemeyerek; buldukları bölgelerin yöneticilerine, "*Devlet-i âliyyeme sâdik bir tâife olduklarına binâen min-küllî'l-vücûh mezâlim ve taaddiyâtdan muhâfaza ve himâyelerine dikkat...*" edilmeleri konusunda emirler vermiştir. (BOA. C. DH. 325 / 16249). Potkalı Kazakları da Ağnad Kazakları gibi, asker olarak devlete canla başla hizmet edeceklerini belirtmiş, bu yüzden cizye ve benzeri vergilerden muafiyetlerini talep etmişlerdir. Geçici bir süre için vergi muafiyeti tanınan Potkalı Kazaklarının iskân edildikleri bölge yöneticilerine, kayıt altına alınmaları ve bekâr olanların da evlendirilmelerine dair emirler gönderilmiştir. (BOA. C. ML. 147 / 6229; AE. SABH. I. 17 / 1517). Bu Kazakların, Tuna'da iskân edildikleri yerler ve isimlerini içeren kayıt defterleri günümüze kadar ulaşmıştır.

(BOA. A. DFE.d. 358; A. DVN. MHM.d. 959). Bu gibi detaylar, Osmanlı topraklarında yaşayan Potkalı Kazaklarının, Aynalıkavak Anlaşması'ndan sonra tebaa statüsünde değerlendirildiklerini göstermektedir.

Ağnad Kazaklarının durumunu ise arşiv belgelerinde bunlarla ilgili kullanılan ifadeler üzerinden takip etmek mümkün. Ağnad Kazaklarının Kuban'daki yaşamlarına ışık tutacak bilgiler sınırlı olsa da bunların, Kuban bölgesinde ikamet ettikleri süreçte Kırım Hanı Kaplan Giray'a tabi bir taife olarak yaşadıkları altı çizilerek belirtilmiştir. (BOA. C. DH. 278 / 13852). Ayrıca buradayken Osmanlı Devleti'ne sadık bir şekilde savaşlarda yer alarak hizmet ettikleri de kendileri tarafından vurgulanmıştır. (BOA. C. DH. 111 / 5549). Ağnad Kazakları, aileleriyle birlikte Kuban'dan Tuna bölgesine geçtiklerinde de burada kendileriyle ilgili, uygun yerlerde "*ivâ ve iskân*" edilmeleri emri verilirken, aynı zamanda koruma ve himaye altında oldukları da özellikle belirtilmiştir. (BOA. C. HR. 78 / 3855). Buna karşılık devlet olarak, kendilerinden beklenen şeyin de "*sefer-i hümayunda Devlet-i âliyyeye sâdıkane hüdmet etmek*" olduğu ifade edilmiştir. Tuna sahillerinde bulunan bu Kazaklar, devletin tayin ettiği yerlerde verdikleri askeri hizmet karşılığında da cizye, avarız ve ispençe gibi vergilerden muafiyetlerini istemişlerdir. (BOA. C. ML. 76 / 3490; C. DH. 111 / 5549). Hatta bu vergi muafiyetinin Tuna öncesi yerleşim yerleri olan Kuban'da kendilerine tanındığını vurgulayarak, aynısını bu bölgede de istedikleri tespit edilmiştir. (BOA. C. DH. 278 / 13852; C. ML. 656 / 26838). Vergi konusundaki istekleri ve talepleri dikkate alınarak, zaman zaman muafiyetin tanındığını görüyoruz. (BOA. C. HR. 78 / 3855; C. DH. 278 / 13852; C. ML. 619 / 25513; C. ML. 656 / 26838). Ancak Potkalı Kazakları gibi Ağnad Kazaklarının da Aynalıkavak sonrasında tebaa statüsünde değerlendirildikleri tespit edilmiştir. 1782 tarihli belgeye göre Ağnad Kazakları, Osmanlı Devleti'ndeki statülerini "*sadakatimize merhâmeten tabi' olduğumuz devlet*" şeklinde tanımlamışlardır. (BOA. C. DH. 111 / 5549). Osmanlı Devleti'ne göre ise sözü edilen Ağnad Kazakları, "*mutî ve münkad ve sadakatkâr bir kavim*" niteliğindedir. (BOA. AE. SSLM. III. 226 / 13230).

Yukarıdaki bilgiler ışığında Osmanlı topraklarındaki Ağnad ve Potkalı Kazaklarının statülerinin zaman içerisinde gelişen koşullar paralelinde netleştiği görülmektedir. Arşiv belgelerinden, sığındıkları ilk dönemlerde Osmanlı Devleti'nin bunları nasıl tanımladığıyla ilgili net bir bilgi bulunamamıştır. Bu süreçte her iki Kazak grubunun da özellikle Rusya karşısında korunup, himaye edildiklerine tanık olunmuştur. Ancak 1768-1774 Savaşı'nın ardından, artık bunların raiyyetlerinin tartışılmaya başlandığını görüyoruz. Zira Aynalıkavak (1779) süreciyle Kırım'ın durumunun netlik kazanması, Kazakların statülerini de netleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Kazakların idaresini bıraktığı Kırım'ın, nihayet Rusya'ya geçmesiyle birlikte Osmanlı topraklarında bulunan Kazaklar, reaya statüsünde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu durumu, arşiv belgelerinden de takip etmek mümkündür.

Bununla birlikte belgelerde Potkalı Kazaklarının, kendilerini askeri bir zümre olarak tanımlamaları ve bununla bağlantılı olarak kendilerini "Evlad-ı Fatihan"a benzetmeleri oldukça dikkat çekmektedir. Bunlar, askeri hizmette bulunmalarına karşılık olarak padişahın emriyle vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde belirli bir hizmet karşılığında *raiyyet rüsûmu*'ndan muaf tutulan ve kanunlarda adına *muâf ve müselleme reâyâ* denilen tasnifi akla getirmektedir. (İnalçık, 1959: 52-53). Bu bilgiler doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin Potkalı Kazaklarını "muaf ve müselleme reaya" statüsünde değerlendirdiği görülmektedir. Elimizde her ne kadar yeterli kanıt olmasa da Potkalı Kazakları gibi, Ağnad Kazaklarının da yerine getirdikleri askeri hizmetler karşılığında bu kategoride değerlendirildiğini düşünüyoruz.

Bu yüzyıl içerisinde Osmanlı topraklarına yerleştirilmiş olan Potkalı ve Ağnad Kazaklarının, içine dâhil oldukları Osmanlı toplumundaki yaşantıları; buraya kadar ifade edilmeye çalışılan koşullar ve durum etrafında şekillenmiştir. XIX. yüzyıl ve sonrasında da bu Kazakları değişen koşullarla Osmanlı topraklarında görmek mümkün. Bu topraklarda yaşayan bazı Kazakların memleketlerine geri döndüğü, bazılarının ise Anadolu'ya yayıldığı görülmüştür. Bu topraklarda kalmayı tercih edenlerin

bir kısmı yerleştikleri yerlerde halkla kaynaşarak tebaa haline gelmiş bir kısmı da orduda yer almaya devam etmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin düşmanlarına karşı Kazakların askeri ruhunu yeniden canlandırmak isteyen Ukrayna kökenli Sadık Paşa (Michał Czaykowski), Kazak Süvari Alayı'nı oluşturarak Osmanlı ordusunun çatısı altında mücadele etmiş ve önemli başarılarla imza atmıştır. Bu birlik, her ne kadar Lehistan ve diğer ülkelerden gelen mültecilerden meydana gelmişse de adını, XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarına iskan eden Kazaklardan almıştır. Zira Lehistan egemenliği altındayken Ukrayna Kazaklarının cesareti ve iyi birer savaşçı oldukları Sadık Paşa'nın da malumudur.¹ Osmanlı Devleti, gerek Potkalı Kazaklarına ve gerek Ağnad Kazaklarına, sahip olduğu topraklarda istedikleri kadar yaşamalarına izin vermiştir. Potkalı Kazakları, XIX. yüzyıl içinde kendi ülkelerine dönerken; Ağnad Kazaklarının geldikleri memleketlerine dönüşü XX. yüzyılı bulmuştur.² Bu süre zarfında bunların bağımsız bir şekilde kültürlerini devam ettirmelerine izin verilmiş; her iki Kazak halkının tarihinde de Osmanlı etkisinin yaşandığı bir dönem kayda geçmiştir.

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda Doğu Avrupa coğrafyasında hâkimiyetini tesis etmeye çalışırken yolu Kazaklarla kesişmiş; her ikisi de bu coğrafyada güçlenmekte olan Rusya'ya karşı işbirliğine gitmeyi çıkarlarına uygun bulmuştur. Bu doğrultuda, Rus gücüne karşı ittifak kurmak amacıyla Osmanlı-Kazak ilişkileri oluşmaya başlamıştır. Osmanlı-Kazak ilişkilerinin, bu yüzyılda ilk olarak gerek Potkalı Kazaklarının ve gerek Ağnad Kazaklarının Rusya karşısında verdikleri mücadelenin başarısız geçmesi sonucuna dayandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti, Rusya karşısında yenilgiye uğrayarak topraklarına sığınan bu Kazak gruplarını himaye ederek Rusya karşısında bir güç oluşturmayı planlamıştır. Zira Osmanlı Devleti, özellikle Rusya karşısında verdiği savaşlarda başarı sağlayamıyordu. Bu doğrultuda bir yöntem olarak Potkalı ve Ağnad Kazaklarını güvenlik birimi ve asker olarak istihdam etmiş; Tuna Nehri'nin sahil kent ve kasabalarına yerleştirerek kuzeyden gelecek bir tehdide karşı bir güvenlik hattı oluşturmaya çalışmıştır.

Tuna boyu, hem Potkalı hem de Ağnad Kazakları için her açıdan uygun bir coğrafyaydı. Çünkü bölge, çoğunluk olarak kendileri gibi Ortodoks olan gayrimüslim tebaanın yaşadığı bir bölgeydi. Sahip olduğu yer şekilleri ve coğrafi zenginlikler Kazakların yabancı olduğu niteliklerde değildi. Geleneksel Kazak ekonomisinin her tür uğraşını devam ettirecek ve geliştirecek koşullar mevcuttu. Gerektiğinde zirai faaliyetler ve gerektiğinde balıkçılık yapılabilecek verimli bir coğrafyaydı. Buranın geldikleri topraklara yakın bir bölge olması ise ulaşılabilirlik açısından bir avantaj sağlamıştır. Bütün bu nedenlerle Tuna boyu, Kazaklar için Osmanlı sınırları içinde en uygun sayılabilecek bölge niteliğinde olmuştur.

Yerleştirildikleri bölgede halkla etkileşim içerisine girerek; Kazakların yerel halktan, yerel halkın da Kazaklardan üretim alışkanlıklarını geliştirmeleri beklenmiştir. Bununla birlikte söz konusu etkileşim sürecinin bir dezavantajı olarak, Kazaklarla halk arasında problemlerin görülmesi beklenen bir sonuç olmuştur. Toplumların elde ettikleri kazanımlarca birbirinden farklı olmaları, birbirine yabancılaşmalarını ve sonuçta çatışmalarını doğurmuştur. Bu çatışmalar genellikle kültürel ve ekonomik farklılıklar ve çelişkiler nedeniyle yaşanmış; sonuçları çok ağır olmuştur. Benzer bir süreç de Osmanlı topraklarına iskân edilen Kazaklar konusunda yaşanmıştır. Kazakların gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetler nedeniyle yerel halkla arasında farklılık oluşmuş ve bu nedenle bir takım sorunlar yaşanmıştır. Bunun yanında, yerel halkla Kazaklar arasında görülen başka bir sorun alanı da inanç ve ibadet alanı olmuştur. Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlı olan her iki Kazak grubu da gerekli resmi yerlerden izin aldıktan sonra kendileri için kiliseler inşa etmiştir. Bu kiliselerde ibadetlerini yerine getirme tarzlarından rahatsızlık duyan halkın, merkeze bu konuda şikayette

¹ Bu süreçle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Saadet Büyük, *Michał Czajkowski (Sadık Paşa) and His Cossack Cavalry Regiment*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2013.

² Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Servet Somuncuoğlu, *Don Kazakları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.

bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak buna benzer sorunların giderilmesinde ve sükûnetin sağlanmasında devletin, titiz davrandığını görmek mümkün.

Osmanlı Devleti bu tavrını, Potkalı ve Ağnad Kazaklarının birbirleriyle çatıştığı zaman da göstermiştir. Potkalı ve Ağnad Kazaklarının kültürel ve tarihsel farklılığı, kendi aralarında çatışmalarına neden olmuş; bunun sonucunda Potkalı Kazaklarının iskan yerleri değiştirilmiştir. Aksi takdirde Potkalı ve Ağnad Kazaklarının birbirine düşmesi, Osmanlı Devleti için olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Aralarındaki çatışma, hem Potkalı Kazaklarını hem de Ağnad Kazaklarını yıpratacak ve zayıf duruma düşürecekti. Bu da Osmanlı Devleti'nin baştan beri Kazakları Rusya karşısında bir güç olarak kullanma stratejisini sekteye uğratabilecekti. Böyle bir sonuç gerçekleşmeden önlem alınmış Potkalı Kazakları, Tuna'nın farklı bir bölgesine nakledilmiştir.

Osmanlı topraklarında yaşadıkları süre boyunca, Kazakların statülerinin zaman içerisinde netleştiği görülmüştür. Bunlar, Osmanlı topraklarına sığındıkları andan itibaren himaye edilerek korunmuşlardır. Ancak Aynalıkavak Anlaşması'yla birlikte statüleri değişmiş, artık Osmanlı reayası olarak kabul görmeye başlamışlardır. Görevlendirildikleri yerlerde hizmet eden Kazaklara, vergi muafiyeti ve inanç serbestiyeti gibi hakların tanınması, bunların devlet tarafından tebaa olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Tespit edilen bu nedenlerle Osmanlı topraklarındaki XVIII. yüzyıl Kazak iskanının, Osmanlı Devleti ve Kazaklar arasında manevi bir gönül bağı yaratmış olduğu ve sarsılmaz bir kültürel köprü meydana getirmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sınırlı imkânlarına rağmen, mümkün olan yardımı ve desteği sağlamış ve Kazak halkının XIX. ve XX. yüzyıla kadar Osmanlı topraklarında var olmalarına katkı sunmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi-BOA)

1.1. Defterler

- Bab-1 Asafi Defterhane-i Amire Defterleri (A. DFE.d.) 358 [Miladi 30.06.1780].
- Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Mühimme Kalemi (A. DVN. MHM.d.) 959 [M. 30.06.1780].
- Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A. DVNS. MHM.) 175, s. 266, h. 759 [M. 06.06.1778].
- Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.) 10222, s. 8 [M. 09.03.1785].

1.2. Perakende Belgeler

- Ali Emiri Abdülhamid I (AE. SABH. I.) 17 / 1517 [M. 07.07.1787]; 361 / 25175 [Tarih belirtilmemiş].
- Ali Emiri Selim III (AE. SSLM. III.) 226 / 13230 [M. 29.08.1791]; 267 / 15439 [M. 07.10.1794].
- Cevdet Adliye (C. ADL.) 28 / 1657 [M. 22.11.1718]; 77 / 4645 [M. 07.08.1800].
- Cevdet Askeriye (C. AS.) 1139 / 50587 [M. 14.04.1784]; 1158 / 51531 [M. 28.07.1780]; 1210 / 54243 [M. 10.11.1787]; 999 / 43676 [M. 27.03.1813].
- Cevdet Dâhiliye (C. DH.) 111 / 5549 [M. 18.05.1782]; 13 / 636 [M. 07.11.1817]; 150 / 7500 [M. 02.11.1794]; 252 / 12577 [M. 18.12.1779]; 258 / 12888 [M. 29.06.1783]; 278 / 13852 [M. 14.07.1779]; 283 / 14119 [M. 19.06.1792]; 325 / 16249 [M. 08.09.1782].
- Cevdet Hariciye (C. HR.) 120 / 5974 [M. 03.03.1783]; 180 / 8986 [M. 07.06.1785]; 30 / 1460 [M. 05.01.1792]; 57 / 2841 [M. 14.16.1800]; 78 / 3855 [M. 15.12.1781]; 80 / 3966 [M. 07.01.1785].
- Cevdet Maliye (C. ML.) 147 / 6229 [M. 09.12.1786]; 619 / 25513 [M. 01.07.1779]; 656 / 26838 [M. 08.12.1779]; 76 / 3490 [M. 03.10.1795].

- Hatt-ı Hümayun (HAT) 233 / 12997 C [M. 26.08.1795]; 233 / 12997 D [M. 07.08.1795].
 - İrade Hariciye (İ. HR.) 183 / 10166 [M. 21.03.1861].

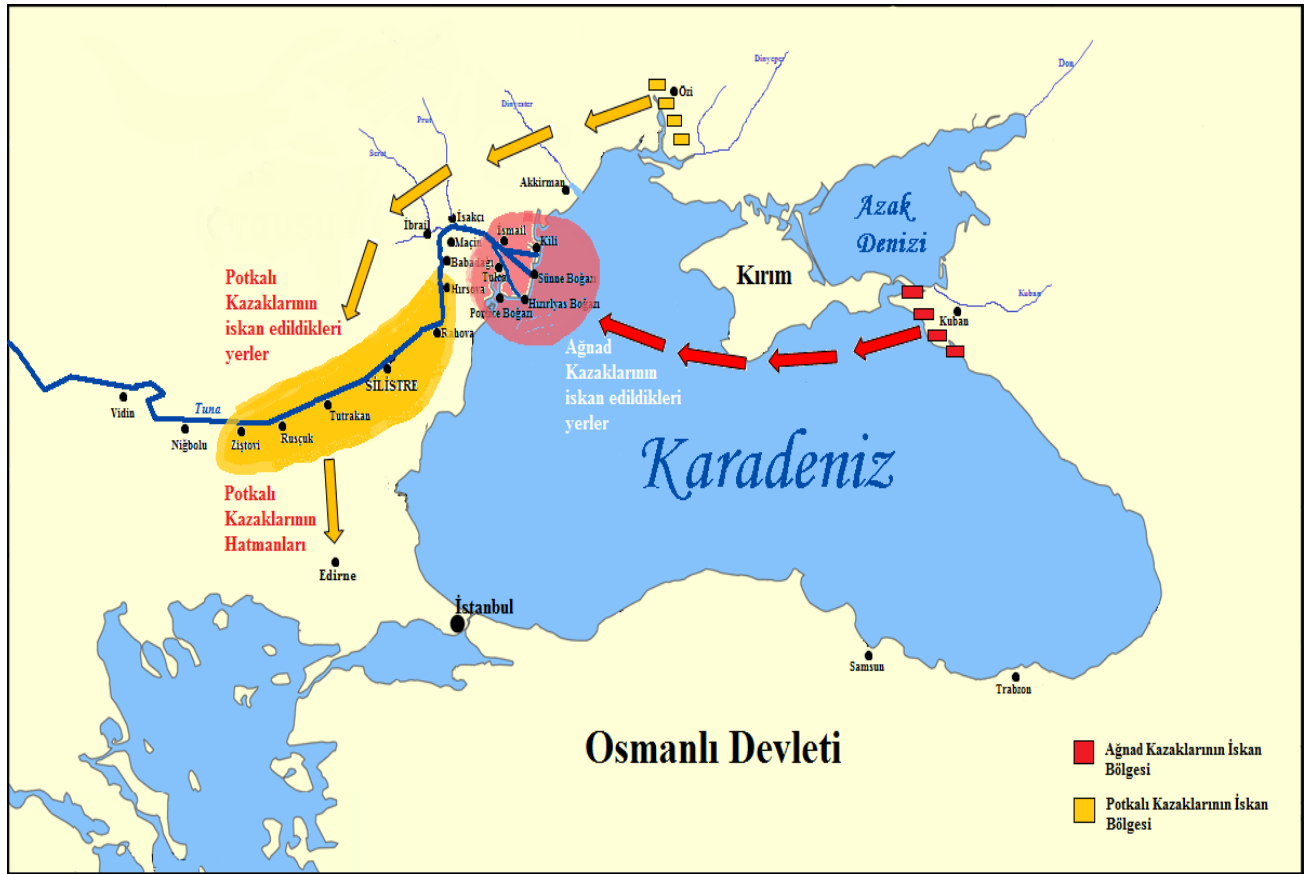
2. Araştırma ve İnceleme Eserler

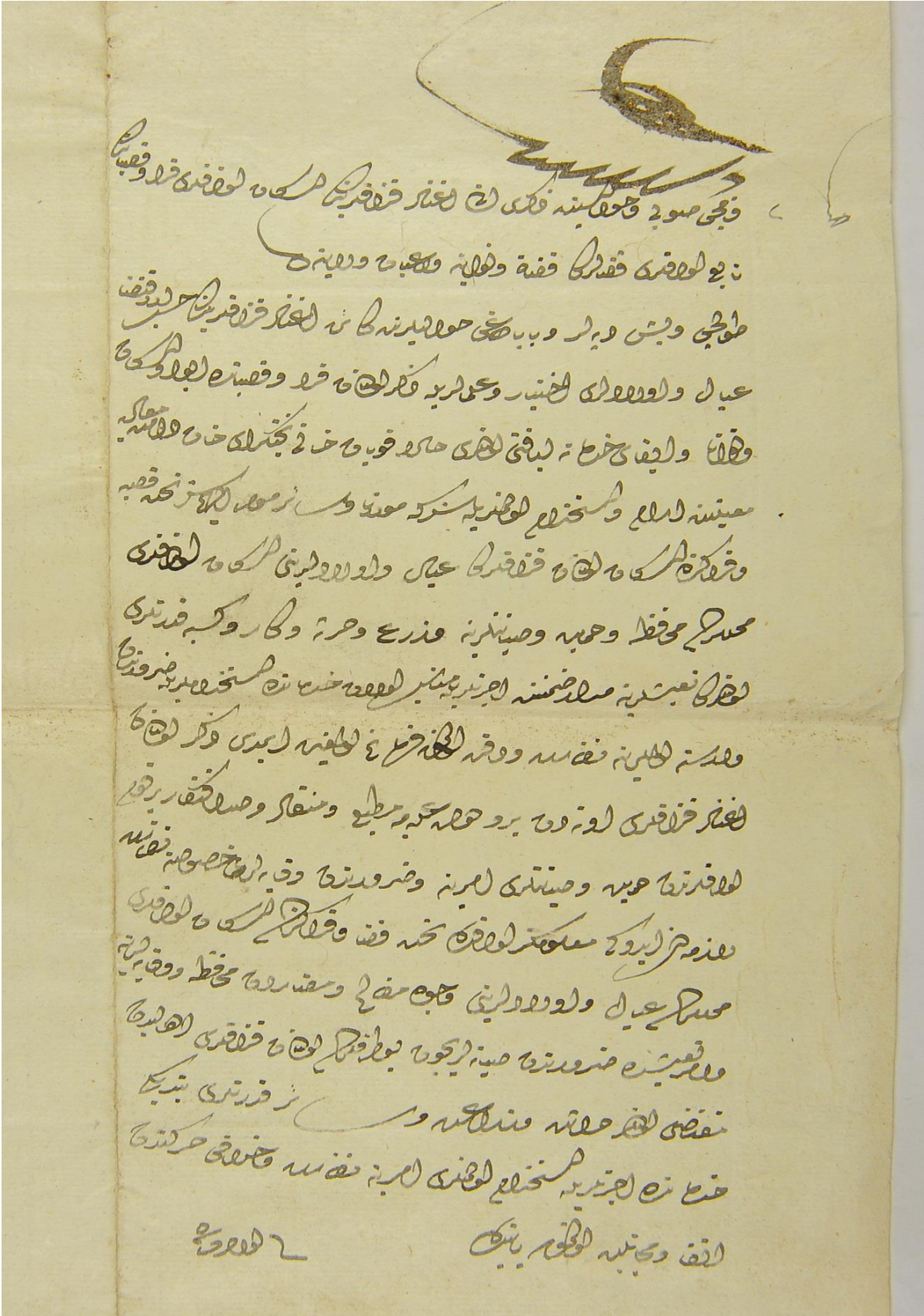
- Ahmed Vasıf Efendi, (1994). Mehâsin'ül-Âsâr ve Hakâik'l-Ahbâr, (Yay. Haz. Mücteba İlgürel), TTK Basımevi, Ankara.
- Bartl, P. (1998). "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", (Çev.: Kemal Beydilli), İlmî Araştırmalar, 6: 300-330.
- Baykal, B. S. (1940) "Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İşle Alakası", A.Ü. DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi, Cilt I, (1940/41): 149.
- Büyük, S. (2013). Michał Czajkowski (Sadık Pasha) and His Cossack Cavalry Regiment, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Davies, B. (2011). Empire and Military Revolution in Eastern Europe: Russia's Turkish Wars in the Eighteenth Century, Continuum International Publishing, London.
- Doğru, H. (2006). Lehistan'da bir Osmanlı Sultanı; IV. Mehmed'in Kamanıçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Durant, W. (1957). The Reformation: A History of European Civilization From Wyclif to Caulin, 1300-1564, Simon and Schuster, New York.
- Emrullah Ö. (2014). R-8 Numaralı Rusçuk Kadı Sicili: Trankripsiyon ve Tahlili (H. 1192-1193 / M. 1778-1779), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- İlgürel, M. (1994). "Osmanlı-Ukrayna Münasebetlerinin Başlaması", Belleten, LX(277): 155-164.
- İnalçık, H. (1959). "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", Belleten, XXIII. Cilt, (575-610):52-53.
- İnalçık, H. (1999). "Osmanlı-Rus ilişkileri", Türk Rus ilişkilerinde 500. Yıl (1491-1992), (Ankara 12-14 Aralık 1992), 31-33, Ankara.
- İnalçık, H. (2008). "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede" Çanakkale Tarihi, I. Cilt, (Ed. Mustafa Demir), Değişim Yayınları, 59-64, İstanbul.
- İnbaşı, M. (2007). "Kamanıçe'de Türk İdaresi (1672-1699)", Omeljan Pritsak Armağanı, Sakarya Üniv. Yayınları, 627-649, Sakarya.
- Jakowenko, N. (2000). Historia Ukrainy: od Czasów Najdawniejszych do Końca XVIII. wieku, (Translated by O. Hnatiuk, K. Kotyńska), Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin.
- Kıyartunç, M. (2013). 85/3 Numaralı Rusya Ahkam Defteri'nin Değerlendirme ve Transkripsiyonu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- King, C. (2008). Karadeniz, (Çev.: Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Kubijovyc, V. (1984). "Emigration", Encyclopedia of Ukraine, Vol. I, University of Toronto Press, 818-824, Toronto.
- Kurat, A. N. (1936). "Türkiye-Lehistan Münasebetleri", Ülkü, Cilt VIII, 46. sayı, Ankara.
- Kurat, A. N. (1993). Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mantran, R. (2007). İstanbul İmparatorluğu Tarihi I, (Çev.: Server Tanilli), Alkım Yayınevi, İstanbul.

- Muâhedât Mecmuâsı, (2008). III. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Y. (2004). Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Pugachyova, L. (2006). "Knights of the Don", Russian Life, July/August 2006, 24-36.
- Serczyk, W. A. (1979). Historia Ukrainy. Warszawa: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo.
- Shaw, S. J. (1982). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt I, (Çev.: M. Ali Kılıçbay), E Yayınları, İstanbul.
- Somuncuoğlu, S. (2004). Don Kazakları, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). Büyük Osmanlı Tarihi, IV. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Vernadsky, G. (2009) Rusya Tarihi, (Çev.: Doğukan Mızrak, Egemen Mızrak), Selenge Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK.1-Harita

Belge 1. BOA. A.E. SSLM. III. 226/13230 [M. 29.08.1791]

حالاً در ای وایسی و اسمعیل ای عسکری وزیر کرم عزت و عبیدی باشا خدیوی طرفین کلون بود و این درج ماده لک خاصه سید ۵۱ ۵۰

۲۴

نصحت و توبه و اصلاح

دوسه لو تاجر بندت مومن و ایوان قیام تاجر اندک طونه بو عازند و قره به دوش سفنه ی دووند و خراج او بنان اشیا بزدن از قدریم اوج بلن بشوز کیری و قبه بنه ایلی و یوز کیری قنطاری خام بنه و ایلیوز قنطاری و سبانی از ترنیده مذکور شریف قراق غصبا بیلر و یو اغانی حروف ایلی کیری مین صاد اولان اولی و ایوان ساهی جوقه و اهرغانا میارنه لدر کور و دنده مشا و کهد و عقد و نای مجلس شریفه تاجرین مریدان استیای با نقی کسای غصبا بیلر یوز ذر و بنان قراق درون اها قراق ایتکار و تاجرین اقامه بنه در اها و عجز ایلی کونه ناز قراقله ترها مین توجه بیدگی نوقم اولندقه تاجرین مریدان و می مین تکلیف با مقله قراقله ترها بر شنه لازم خمیوب قطع و شنه، منادغه اولندین

میان مومنیانیه جوقه و اهرغانا نای موجه سنده قراقدره خال ایسه بالذاتی بیویزا ای فروش خدمت مباشره کندوبه و ایلیوز غورترها و شنه و ایلیوز مولا به جمعا باین غورتره نظام و بر لدرین

مقدمه ساله کسان قراقدران اصالت و کافلی سوال و تقصیرین تعیین او بنان مباشر و معینده اولان کرده و تقصیران قراقدری با غیبی قیوم انقا ایتلک مثلوا اضافه ایدرین تطبیق ایلی کیرین امان نه استرکز و برهلم نای نری هاولان ایتلک جو کرها مصاحبه برله آنچه بی کتوده لم ربه دای تقصیران ایتلک حقیق اوج نقری مدق واقف حیسده ایقا و بعد خدوا ایلی کیر قراقدر نقری ایدرله اولوقت مرافعه ده بولونف بوردقه مو با ارعالی موذی غصبا و بنان حافظ اهرم اقدیدن سوال ایتلک فی تحقیقه اولوقت تقصیرا اضافه و تقصیر ایدرین کرها اصل اولدیر نقری ایتلک مشا و کهدن بوخیزدن مقصودی تاجرین مریدان مقصود صح اولدیرین سمیه و ادر و نای ایتلک کتوبن کسبه ایتلک سکا نتم ایدرله زحما نخر و وعادین جوابا بیدینه نای کتوبو جوابا ایتلک که مقصود اولان مرافعه کتوبو ایدرله اولدیر و جفا ننا و ذره و نیش اولدی بختلر ایستجابیه صلاحتی بوقدر جو کتوبو ایدرالی مرافعه به خیر الی او نما ز ایدرین کتوبو ایدرله جوابا ایدرین و ایلی مرافقیر ای حاقه ایه کرها اولدی جو قراقدر نقری بر و کتوبو مولا ی مومنیانیه و حق مبر بیدرین کتوبو مومنیانیه و حق استطاق بیدرین نقرین معلوم عا کتوبو اولدین مشا کتوبو کتوبو مبر بیدرین قانع مبر بیدرین

Belge 2. BOA. C. HR. 80 / 3966 [M. 07.01.1785]

 لذری یکی نبرد بی صحنی و طوبی نخبه حکاک

بوزن افع طرا و صوغون طرفین طونه / جلده درود و لبنا غنا
 قزاقی به صفت مسعود و نالدوب بی صحنی و طوبی اطرافین قره
 دانه من بود کج / لکه حدی قزاق منلو منب کله بر استریون
 صدر نغم مرگه و خط لری و سارو لعموم لکلی محوی لکلی
 صدر دینبری مرگه قزاق لری بود نملد سزه معصه قزاق تقی
 لکلی حوضی لری و لکلی لکلی بقیذی منن کوزر و کدی لکلی
 نقیر لری مفهوم کز لری بی صحنی جلده بعدی و خسر لکلی
 بوغز لری نقیر لکلی لکلی و لکلی لکلی لکلی لکلی
 لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی
 بلس و قزاق لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی
 صدر لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی
 لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی لکلی
 و خلق قزاق مسعوده لکلی و قزاق لکلی و قزاق لکلی

۱۱۹۳
 لکلی

Belge 3. BOA. C. DH. 252 / 12577 [M. 18.12.1779]